

Ta`lim jarayonini isloh qilishda “Boshlang`ich ta`lim Konsepsiyasi” ning ahamiyati

Shodiyeva Matluba Jo`rayevna

Qashqadaryo VXTXQTMOI
Maktabgacha, boshlang`ich
va maxsus ta`lim kafedراسى mudiri

O`zbekiston Respublikasining “Ta`lim to`g`risida”gi Qonuni hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ta`lim sohasida, xususan, boshlang`ich ta`lim sohasida tubdan islohotlar amalga oshirildi. Boshlang`ich ta`limning mazmuni yangilandi, yangi ishlab chiqilgan davlat ta`lim standarti, o`quv dasturlari asosida esa zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalariga asoslangan darsliklar yaratildi. Bugungi kunda zamonaviy pedagoglar tomonidan intensiv usullar – interaktiv metod va didaktik o`yinlar dars jarayonida tatbiq qilinmoqda. Shu bilan birga boshlang`ich sinf davridanoq o`quvchilarga chet tillarini o`rgatib borish ham keng yo`lga qo`yildi. “Ta`lim to`g`risida”gi Qonun hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ko`zlangan vazifalarni ado etish uchun ta`lim jarayonini ilmiy asoslangan g`oyalar, ya`ni ma`lum bir konsepsiya asosida tashkil qilinishi boshlang`ich ta`limning sifat va samaradorligini oshiradi va kutilgan natijalarni beradi. Shunga muvofiq Xalq ta`limi vazirligining 2014 yil yanvar oyida tasdiqlagan “Xalq ta`limi tizimini 2014-2016 yillarda rivojlantirishga mo`ljallangan istiqbol rejasining 7-bandida boshlang`ich ta`limning sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan mukammal “Boshlang`ich ta`lim Konsepsiyasi” ni yaratish vazifasi belgilab berildi. Qori Niyoziy nomidagi O`zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti olimlari, Respublika ta`lim markazining xodimlari, malakali mutaxassislar hamkorligida “Boshlang`ich ta`lim Konsepsiyasi” loyihasi ishlab chiqildi va 2014-2015-o`quv yilidan boshlab amaliyotga joriy qilindi. Shu o`rinda Konsepsiya nima, u o`zida nimalarni mujassamlashtiradi degan savol tug`ilishi tabiiy.

Konsepsiya – narsa va hodisalarga nisbatan qarash hamda yetakchi g`oyalar yig`indisi, bilish va amaliy faoliyat xarakterini belgilaydi, biror nazariyaning asosiy g`oyasi. Konsepsiya – muayyan sohaga oid qarashlar, tamoyillar tizimi, dall va hodisalarni tushunish, anglash va izohlashning muayyan usuli, asosiy nuqtai nazar.

Ta`lim – o`quvchilarga bilim berish, ularni tarbiyalash, rivojlantirish, ko`nikma va malakalar hosil qilish jarayoni, yoshlarni hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi.

Boshlang`ich ta`lim – umumiy o`rta ta`limning dastlabki bosqichi. O`zbekiston Respublikasida boshlang`ich ta`lim 1 – 4 – sinflarni qamrab oladi va ta`lim oluvchilarga ta`lim berish, ma`naviy va jismoniy tarbiyalash, tafakkurini o`stirishning dastlabki bosqichi.

Boshlang`ich ta`limning asosini shaxs kamoloti, uning barkamol inson bo`lib yotishishi, rivojlanishi haqidagi g`oyalar belgilaydi. Boshlang`ich ta`lim **shaxsga yo`naltirilganda** va **kompetensiyaviy yondashuvga asoslangandagina** ta`lim taraqqiy etadi, rivojlanadi, shu bilan birga o`quvchilarni jamiyat talablari asosida yuksaltirishga xizmat qiladi.

Boshlang`ich ta`lim konsepsiyasi boshlang`ich ta`limning pedagogik-psixologik asoslarini hamda boshlang`ich ta`limni rivojlantirish, sifat-samaradorligini oshirish yo`llarini o`zida mujassamlashtirgan:

1. Boshlang`ich ta`limning maqsad va vazifalari.

Boshlang`ich ta`limning asosiy maqsadi: kichik maktab yoshidagi o`quvchilarga o`qish, yozish va hisoblashga o`rgatish, tevarak-atrof va tabiat bilan tanishtirish, ijodiy va mantiqiy fikrlash xislatlarini, nutq va xulq-atvor madaniyatini, shaxsiy gigiyena va sog`lom turmush tarzi asoslarini shakllantirish hamda shaxsiy imkoniyatlarini ro`yobga chiqarishdan iborat.

Boshlang`ich ta`limning asosiy vazifalari:

- har bir o`quv fanidan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta`lim standartida belgilangan bilim, ko`nikma va malakalarga ega bo`lishlarini ta`minlash;
- har bir o`quv fanidan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o`quv dasturida belgilangan bilim, ko`nikma va malakalarga ega bo`lishlariga sharoit yaratish;
- iqtidorli o`quvchilarning intellektual potentsiallarini muntazam oshirib borishlariga sharoit yaratish;
- ijodiy va mantiqiy tafakkur qila olish salohiyatini, aqliy rivojlanishini, dunyoqarashini, kommunikativ savodxonligini va o`-o`zini anglash salohiyatini shakllantirish;
- jismonan sog`lom bo`lishga, moddiy borliq go`zalliklarini his eta olishga, go`zallik va nafosatdan zavqlana olishga, milliy urf-odatlarini o`zida singdirishga va ardoqlashga, ularga rioya qilishga o`rgatishdan iborat.

2. Boshlang`ich ta`lim sifati va samaradorligini oshirishning ilmiy-pedagogik asoslari.

Bugungi kunda boshlang`ich ta`limning sifat va samaradorligini yanada takomillashtirish talab qilinmoqda. Shunga ko`ra, boshlang`ich ta`lim oldiga bir qator vazifalar qo`yilmoqda. Bular:

- boshlang`ich sinf o`quvchilarida o`qish, o`rganish, o`zlashtirgan bilimlarni qo`llash istagi va ko`nikmalarini shakllantirish;
- boshlang`ich sinf o`quvchilarida yuqori darajada shakllangan bilish jarayoniga, bilish faoliyatiga intilishni kuchaytirish;

Boshlang`ich ta`lim jarayonini rivojlantirishda o`qituvchining kasbiy kompetentligi va o`qimishlilik darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang`ich ta`lim pedagogikasi va bu sohadagi ilg`or tajribalar, shaxsga yo`naltirilgan ta`lim konsepsiyasi va kompetensiyaviy yondashuv asoslarini bilishi boshlang`ich ta`lim sifati va samaradorligini ta`minlashda muhim ahamiyatga ega.

3. Boshlang`ich ta`lim mazmuni.

Ta`limning mazmuni– o`quvchilarni haqqoniy, ilmiy dalillar, tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar bilan tanishtirishga qaratilgan bilimlar tizimi. (Pedagogik atamalar lug`ati.

O`quvchi shaxsiga yo`naltirilgan boshlang`ich ta`lim uchun istiqbolli, ustuvor yo`nalishlardan biri bu o`quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosida rivojlanishini ta`minlashdan iborat. Boshlang`ich ta`lim mazmunida bolalarning tasavvurini va ijodiy tafakkurini o`stirishga qaratilgan, muayyan maqsadga yo`naltirilgan o`quv materiallari ajratilishi lozim. Ta`lim

mazmunida o`qish, yozish, hisoblash, tabiatga oid ko`nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish bilan bir qatorda o`quvchilarni kompleks rivojlantirishga sos bo`ladigan tarbiya elementlari ham o`z ifodasini topmog`i lozim. Boshlang`ich ta`limning mazmuni bilish jarayonining yaxlitligi va maqsadga yo`naltirilganligini ta`minlashi kerak. Boshlang`ich ta`lim mazmunida o`quvchilarga jismoniy va nafosat meyyorlarini singdirish, ularning go`zallikka bo`lgan munosabatini va intilishini shakllantiradi. Bu esa milliy ongni rivojlantirishning asosiy omilidir.

Boshlang`ich ta`limda o`qitiladigan o`quv fanlarining tayanch mazmuni har bir fandan ishlab chiqiladigan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta`lim standartlarida belgilab beriladi.

4. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta`lim standartlarini ishlab chiqish va ta`lim jarayoniga tatbiq etish.

Davlat ta`lim standarti – ta`limning zarur, yetarli darajasi va o`quv yuklamalari hajmiga qo`yiladigan asosiy davlat talablari majmuasidir.

Boshlang`ich ta`lim DTS – boshlang`ich ta`lim nihoyasida boshlang`ich ta`limning mazmuni bo`yicha o`quvchilar egallashi lozim bo`lgan BKM larning darajasini belgilab beruvchi davlat talablarining davlat tomonidan tasdiqlangan modeli.

O`quv fani bo`yicha davlat ta`lim standarti ikki qismdan iborat bo`ladi:

- 1-4-sinflarda berilishi zarur bo`lgan majburiy minimal ta`lim mazmuni;
- Boshlang`ich ta`lim bitiruvchilarining tayyorgarlik darajasiga qo`yiladigan majburiy minimal talablar.

Boshlang`ich ta`limning tegishli o`quv fanidan ishlab chiqilgan davlat ta`lim standartida belgilab berilgan majburiy minimal ta`lim mazmuni – shu fandan o`quvchilarga beriladigan minimal o`quv materiallari bo`lib, o`uv dasturini tuzishda ular tayanch qilib olinadi.

5. O`quv-metodik majmualar bilan ta`minlash.

Ta`lim jarayonida darslik eng muhim o`rin tutadi.

Darslik – muayyan fanga doir bilim asoslarini ma`lum tartibda bayon etadigan va yuqori ma`naviy – g`oyaviy, ilmiy – uslubiy saviyada yozilgan o`quvchi va talabalar uchun mo`ljallangan o`quv adabiyotining asosiy va yetakchi turi.

Zamon talablariga mos zamonaviy darslarni tashkil qilishda metodik qo`llanmalar muhim ahamiyatga ega.

Metodik qo`llanma – o`qituvchilarga mo`ljallangan maxsus kitob.

Metodik qo`llanma – professor-o`qituvchilar va boshqa bilim oluvchilar uchun mo`ljallangan bo`lib, unda bir darsning maqsadi, dars o`tish vositalari va ulardan foydalanish usullari, darsning mazmuni, amaliy mashg`ulotlar, qo`shimcha topshiriqlar va boshqalar haqida tavsiyalar bayon qilinadigan ta`lim muassasasining ilmiy kengashi tavsiyasi asosida chop etiladigan nashr.

6. Ta`lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni tatbiq etish.

Umumiy o`rta ta`limning yangicha tizimi va mazmunini shakllantirish uchun Kadrlar tayyorlash milliy dasturida “... ta`lim berishning ilg`or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o`quv-uslubiy majmualarni yara-tish va o`quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta`minlash” masalasi alohida ta`kidlanadi.

“Innovatsiya” inglizcha “innovatsion” so`zidan olingan bo`lib, yangilik, yangilik kiritish demakdir. Innovatsiya-yangilanishni, o`zgarishni amalga joriy etish jarayoni

va faoliyati. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o`qituvchi va o`quvchi (talaba) faoliyatiga yangilik, o`zgarishlar kiritish bo`lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

”Interfaol” inglizcha ”interactive” so`zidan olingan bo`lib, ”inter” – o`zaro, birgalikda, ”act” – harakat degan ma`nolarni anglatadi. Interfaol metodlar o`qituvchi va o`quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatiga asoslanadi.

“Texnologiya” – yunoncha, “tehne” – san`at, mahorat, “logos” – fan degan so`zlardan olingan. **Texnologiya** – bu ma`lum bir muayyan maqsadga yoki maqsadlar tizimiga erishish uchun amalga oshiriladigan jarayonlar ketma – ketligidan iborat bo`lgan yaratuvchanlik faoliyati.

Pedagogik texnologiya tushunchasi inglizcha “an educational technology” so`zidan olingan bo`lib, “ta`lim texnologiyasi” degan ma`noni anglatadi.

Pedagogik texnologiya – texnika resurslari, odamlar va ularning o`zaro ta`sirini inobatga olgan holda ta`lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo`yuvchi o`qitish va bilim o`zlashtirishning hamma jarayonlarini yaratish va qo`llashning tizimli metodi.

Boshlang`ich sinf o`quvchilarida bilim o`zlashtirishga bo`lgan ishtiyoqni shakllantirish va rivojlantirishda dars jarayonida tashkil qilinadigan didaktik o`yinlar katta va salmoqli o`rin egallaydi. Dars jarayonida tashkil etiladigan o`yinlardan muayyan ta`limiy maqsad nazarda tutiladi. O`yin – boshlangich sinf o`quvchilarida ma`lum sifatlarni shakllantirish uchun kattalar – o`qituvchilar, tarbiyachilar, ota – onalar tomonidan qo`llaniladigan usul.

Kadrlar tayorlash milliy dasturining asosiy talablaridan yana biri axborot texnologiyalarini ta`lim jarayoniga keng tatbiq etishdir. Hozirgi kunda dars jarayonini multimedia asosida, slaydlar taqdimoti bilan tashkil qilish davr talabiga aylamoqda.

Multimedia atamasi ”ko`p tarmoqli muhit” ma`nolarini bildiradi. Multimedia turli shakldagi ma`lumotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasidir.

7. O`quvchilar bilimni nazorat qilish va baholash.

Nazorat – o`qitishning barcha bosqichlarida natijalar sifatini nazorat qilish, ta`lim oluvchilarning bilim, ko`nikma, malakalari hamda ularning shaxsiyatini aniqlash jarayoni. **Nazorat** – ta`lim oluvchilarning BKM larini aniqlash jarayoni.

Baholash tizimi – davlat ta`lim standarti bo`yicha egallanishi lozim bo`lgan bilim, ko`nikma va malakalarni o`quvchilar tomonidan o`zlashtirilishini aniqlaydigan mezon. **Baholash** – oldindan belgilangan mezonlarga muvofiq o`quv maqsadlariga erishilganlik darajasini aniqlashdir.

Reyting – bu inglizcha so`z bo`lib, uning ma`nosi “individual koeffitsent” yoki “baho” demakdir.

Reyting tizimi – bu o`quvchilarni faol o`quv faoliyatiga rag`batlantiruvchi va muhim asosli kuchga ega bo`lgan o`quvchilar bilimni nazorat qilish va baholash tizimi.

8. O`quvchilarning iqtidorlik darajalarini aniqlash va iqtidorli o`quvchilar bilan ishlash.

Iqtidor – o`quvchining kuch-qudrati yoki biror muammoni hal qilishga qodirligining ifodasi.

Iqtidorlilik – insonga yanada yuksalish, faoliyatning bir yoki bir necha sohalari bo`yicha boshqalarga qaraganda yuksak natijalarga erishish imkonini beruvchi tizimli, rivojlanuvchan ruhiy xususiyat.

Maktab psixologlari tegishli o`qituvchi bilan hamkorlikda tegishli mutaxassislarni jalb qilgan holda har bir sinfda o`quvchilarning iqtidorlik darajalarini aniqlash bo`yicha tashxislashni amalga oshiradilar. Iqtidorli deb topilgan o`quvchilar o`z intellektual imkoniyatlarini muntazam oshirib borishlari uchun shart-sharoitlar yaratiladi. Iqtidorli o`quvchilar bilan qo`shimcha fan to`garaklari olib boriladi. Iqtidorli o`quvchilarga asosiy darslikdan tashqari qo`shimcha adabiyotlar bilan shug`ullanish yo`lga qo`yiladi.

9. Ota – onalar bilan hamkorlikni tashkil etish.

Ta`lim muassasalarida o`quv-tarbiya jarayonida o`quvchilarning darslarni puxta o`zlashtirishlarida ota-onalarning o`rni muhim ahamiyatga ega. O`quvchilarda bilim olishga bo`lgan qiziqishni shakllantirish va rivojlantirishda ota-onalar bilan hamkorlik ishlarini yo`lga qo`yish lozim. DTS da ko`zlangan o`quvchilar egallashi lozim bo`lgan bilim, ko`nikma, malakalarni ota-onalar ham obilishlari va shu asosda farzandlariga ularni egallashda ko`maklashishlari lozim. Buning uchun maktab ma`muriyati bilan ota-onalar o`rtasida hamkorlik o`rnatilishi kerak. Farzandining ta`lim olishi, tarbiyasiga befarq bo`lgan ota-onalarga esa mahalla qo`mitasi tegishli choralarni qo`llashi mumkin.

10. Boshlang`ich sinf o`quvchilarining salomatligi.

Xalqimizda bejizga "Salomatlik–tuman boylik" deyilmagan. O`quvchilarning salomatligi ta`limni sifatli o`zlashtirilishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Har bir pedagog bilim o`zlashtirish, tarbiyalash jarayonlarida o`quvchilarning yosh, psixologik, fiziologik va individual xususiyatlariga alohida ahamiyat berishlari lozim. Bu esa o`z navbatida o`quvchilarni o`z xoxishlari va qiziqishlari bilan mustaqil va ijodiy bilim egallashlariga zamin yaratadi.

11. Boshlang`ich sinf o`qituvchisi.

Boshlang`ich sinf o`qituvchisi pedagogik jarayonni to`g`ri boshqara olishi uchun chuqur bilim va kasbiy kompetensiyaga ega bo`lishi lozim. Zamonaviy o`qituvchining imidji uning kasbiy muvaffaqiyatlarini belgilaydi. O`qituvchining imidji – uning hatti-harakatlari, tashqi qiyofasi, odatlari, gapirish maromi, mentaliteti asosida o`quvchilar, kasbdoshlari, umuman atrofida gilarining hosil qilgan tasavvurlari dmakdir.

12. Konsepsiyani hayotga tatbiq etish chora-tadbirlari.

Boshlang`ich ta`lim konsepsiyasida ta`lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan g`oyalarni hayotga tatbiq etish uchun quyidagi chora-tadbirlar belgilandi va amalga oshiriladi:

- boshlang`ich ta`lim sifati va samaradorligini oshirish yo`nalishida ilmiy-tadqiqot ishlarini yo`lga qo`yish;
- kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta`lim standartlari loyihalarini ishlab chiqish va ularni ta`lim jarayoniga tatbiq etish mexanizmini tayyorlash;
- kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta`lim standartlari asosida o`quv dasturlarini takomillashtirish;
- kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta`lim standartlari loyihalarini o`quv dasturlari bilan birgalikda tajriba-sinovdan o`tkazish, tajriba-sinov natijalari asosida DTS va o`quv dasturlarini takomillashtirish hamda ta`lim jarayoniga tatbiq etish;

- darsliklarni kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan DTS va takomillashgan o`quv dasturlariga muvofiqlashtirish;
- ta`lim jarayoniga innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng ko`lamda joriy etish;
- har bir o`quv fanidan o`quvchilar bilimni nazorat qilish va baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- iqtidorli o`quvchilarni aniqlash va ularning intellektual salohiyatlarini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish bo`yicha tavsiyalar tayyorlash;
- boshlang`ich sinf o`qituvchisining kasbiy mahorati, kiyinish madaniyati va imidjiga qo`yiladigan talablar majmuini ishlab chiqish.

Xulosa shuki, amaliyotga joriy qilingan mazkur Boshlang`ich ta`lim Konsepsiyasi boshlang`ich sinflarda ta`lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, uning sifati va samaradorligini ta`minlashning ilmiy asoslangan g`oyalari asosida amalga oshirilishiga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Konsepsiyada ilgari surilgan boshlang`ich ta`limni rivojlantirishning nazariy-amaliy g`oyalari pedagogika fanining yutuqlariga tayangan holda belgilab berilgan. Mazkur Konsepsiyada belgilangan vazifalarni ado etish, aniqlangan maqsadlardan kutilgan natijalarni olish, ko`rsatib o`tilgan tajribalarni o`zlashtirish, ilmiy asoslangan g`oyalarni ta`lim jarayonida tatbiq etish bugungi kun o`qituvchisidan yuksak mahorat va mas`uliyatni talab etadi. Zero, yurtboshimiz ta`kidlaganlaridek, "Zamonaviy o`qituvchi – kelajak bunyodkori, yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ`ibotchisidir".